

Анастасия Петрова
ЗАЕМАНЕ НА СЛАВЯНСКИ ЛЕКСИКАЛНИ ЕЛЕМЕНТИ
В ЕЗИЦИТЕ ОТ БАЛКАНСКИЯ ЕЗИКОВ СЪЮЗ.
ЛЕКСЕМАТА *КОСТ*

Anastasia Petrova
BORROWING OF SLAVIC LEXICAL ELEMENTS IN THE
LANGUAGES OF THE BALKAN SPRACHBUND.
LEXEME *KOST*

Abstract: The article analyzes the process of borrowing, integrating and adapting the Slavic word *кост* and its derivatives in the Balkan Sprachbund. The conditions and areas of borrowing, contexts of functioning, dynamics and variability in the formal-semantic appearance of the borrowed lexical item are examined. The development of the somatism *кост*, established with different meanings in the host languages, is traced against the background of its synonyms, derivatives and somatic phraseology. The systematization and reflection of the collected material are subordinated to the main goal of manifesting the dialectal network of common Balkan meanings of the Slavic lexemes.

Keyword: Balkan Sprachbund, lexical borrowing, somatism.

1. Лексикалното заемане като фактор за формиране на балканския езиков съюз

Лексикалното заемане¹ е задължителен момент от процеса на формиране на балканската конвергентна група езици (балкански езиков съюз), по своята същност континуум от плавно преливащи диалекти, в който няма граници пред езиковия трансфер. Многогодишни проучвания хвърлят светлина върху продължителните езикови отношения на Балканския полуостров (албанско-български в севернотоскийската зона, албанско-арумънско-гръцко-славянски в западнобалканската и централната част на полуострова, гръцко-български в Източна и Южна България, българско-румънски на север от Дунав и др. Проявен е сложен комплекс от фактори, формиращи ареала като нехомогенно в стопанско, социокултурно и езиково отношение, с относително изолирани микрорегиони, специфичен облик и различни следи от интерферентни процеси (Трубецкой 1923/1990: 152–160; Thomason 2000: 311–327; Соболев и др. 2018).

Славянското влияние върху духовната култура на съседните народи е протекло като множество лексикални взаимодействия в различни семантични сфери, с различна степен на неутрализация, стилистична нюансираност и словообразователни възможности. Важен за типологията на езиковия трансфер е фактът, че в много от контактните ареали заетите думи проникват в езика приемник като част от мащабен процес на асимилация на славяните в нова културно-езикова общност (Цонев 1921; Mihăilă 1965: 215; Rosetti 1986; Алексова, Младенова 1981: 161–180; Десницкая 1968: 120–148; Десницкая 1988: 131–151). В устано-

¹ Терминът *заемане* е осмислен не просто като трансфер на елементи от един в друг език, а като резултат от поддържане в съзнанието на общуващите на възможност да избират и комбинират елементи от две системи в пълния им изразен потенциал, да интегрират и адаптират заетата субстанция или функция в новата система (Matras, Adamou 2020: 237–251).

вилото се двуезичие родният език доминира в езиковата компетентност на славянското малцинство².

Вниманието в това изследване е върху семантичния развой на славянската дума *кост* (прасл. **kastь*) и производните ѝ, заети в редица балкански и свързани географски и исторически с тях езици. Проучени са условията и ареалите на заемане, контекста на функциониране, динамиката и изменчивостта във формално-семантичния облик на единицата. Соматизмът е разгледан на фона на неговите синоними, деривати и фразеология, с привличане на данни от книжовната, разговорната и диалектната реч, както и други изследвания върху общобалканската лексика. Отчита се положението на заемката в системата на езика приемник и историческият път на проникване.

Асиметрията на езиковия знак *кост* открива интересен ракурс към проблемите на езиковата категоризация. Многопластовото му съдържание, което свързва елементи от няколко ментални пространства, функционира в разнородни дискурси и провокира различна интерпретация във всяка етнолингвистична среда, е по своята същност категоризация и има голяма евристична сила. Систематизацията на материала е опит за очертаване на параметрите на заемане и адаптиране на лексемата в значенията, добили общобалканско разпространение. Линията на анализа следва принципите, очертани в „Речник на общобалканската лексика в книжовните езици“ (Асенова, Детрез 2021).

² Смесването на романско и славянско население, продължителният билингвизъм, масовата романизация на славяни и други фактори с различен характер са причина за проникване в румънския на много славянски заемки. Усвоената по устен, книжовен или административен път славянска лексика става органична част от румънския език. Силно южнославянско влияние е съществувало и в албанския езиков ареал. Дългото съществуване на албанци и славяни в тесен стопански и културен контакт и масовото двуезичие имат за резултат пълната езикова асимилация на славяните. В албанския се влива славянска лексика, в голяма част от некнижовен (народен) характер, която влиза в основата на албанския речник.

2. Общобалкански значения на слав. *кост*

Кост е част от основния речников състав на езика и влиза в кръга названия за „нетопографични“ соматични обекти³. Заемането на лексемата е знак за лингвокултурната симбиоза на балканското пастирско население, защото *кост* функционира и като скотовъден термин за част от тялото на животно, важна за стопанската дейност. Трансферът на основна лексика е елемент от процеса на претопяване на славяните и този факт обяснява защо единица от семантичната група ‘части на тялото’, с висока честота на употреба в езика донор и ниска проникваемост в езика приемник, е станала обект на заемане. Вероятно за нейното съхранение и семантичен развой в новия език допринасят кратката форма и употребата в много и разнообразни контексти (вж. Matras, Adamou 2020: 18; Field 2002: 2).

2.1. В балканските зони с интензивни етнолингвистични контакти слав. *кост* е разпространена с основното значение ‘составна част на скелета у човека и гръбначните животни; кокал’⁴.

В българския език *кост* (диал. вар. *кос*, *койс* (Банат), *косте*, мн.ч. (Прилеп) (БЕР 2: 661–662), продължава стб. *кость* < прасл. **kastь* и има паралели във всички славянски езици: ср. *kôst*, словен. *kôst*, рус. *кость*, укр. *кіст*, чеш. *kost*, словаш. *kost’*, пол. *kość*, горлуж. *kość*, доллуж. *kośc* и др. Чсл. *костька* (< *кость*) ‘кост, кокал’, с по-късни варианти *кòска* (Охрид, Прилеп, Воденско) и *коскà* (Кюстендилско), е сред производните на *кост* в южнославянския ареал, назоваващи метонимично различни предмети: *кòстка* ‘костен книговезки нож’, *кòски* ‘занаятчийски инструменти’ (таен зидарски говор, Янче, Тетовско), *кòста* ‘чук’ (таен майсторски говор, Кривопаланско), ср. *кòстило* ‘занаят-

³ Терминът „нетопографичен“ соматичен обект се използва от А. Березович за соматизми като *кожа*, *тяло*, *плът*, *месо*, *кръв*, *жили* и др. (Березович 2013: 298).

⁴ Лексикалният трансфер в полето на елементарните понятия не е универсалия и се нуждае от специално внимание в обсега на балканската лингвистична проблематика.

чийски инструменти' (БЕР 2: 659, 663, 665)⁵. Разгръщането на анализа върху широк културен фон разкрива старото вярване, че символиката на материала влияе върху предмета и приложната му функция. „Даването на нов живот“ на изсъхнали кости чрез изработени от тях предмети напомня за възкресение (РС 526–527). Символиката на костта изпълва със смисъл и ритуалния акт на гадаене по кости: ост. диал. *костър* 'който гледа, бае по кокоши или овчи кости'; *коскарè* мн.ч. 'врачки, вражалци' (Кюстендилско) (БЕР 2: 661–662). Символното значение, подсилено от материалната образност на предмета от *кост*, изгражда особен ирационален подтекст в употребите на тези лексеми.

С това значение заемката е усвоена рано в албанския и гръцкия език. След процеса на заемане алб. *kockë* (вар. *koskë*) се налага като основна лексема в значение 'кост, кокал' (FGSSH 837; Селищев 1931: 195–196), вращава органично в семантичното пространство на езика и мотивира образуването на много производни (*kockërinë*, *kockor*, *kockëfortë*, *kockëbutë*, *kockëgjerë*, *kockëhollë*, *kockëmadh* и др.). Любопитна следа от езиковата конвергенция е гег. *кос*⁶ 'глезен', чиято форма и семантика я свързват със ср. *коц*, бълг. *коц* (Солунско) и гр. *котς* (< бълг. *кост*) (Селищев 1931: 195–196; БЕР 2: 683). Сходният фонетичен и семантичен облик на южнославянските и гръцката лексема вероятно се дължат на гръцко-българския билингвизъм в Северна Гърция, докато историческите връзки между северногегийските говори

⁵ Срв. и производните на (*кокал* < гр. *κόκκαλο(v)*): *кокалче* 'шило, направено от изсушено сухожилие на животно, което се използва при плетене на ръжена слама', 'дебела игла, направена от кост на крило на гъска, която се използва за провиране на връв в пола или гащи', 'извита пластинка, около която се завиват плитките при правене на кок' (Банат); *кокалци* мн.ч. 'костиците, които се употребяват в домашния стан' (Асеновградско; Смолянско) (БЕР 2: 531–32); гр. *кокаλάκι* 'декоративни щипки за коса' (AKN 728).

⁶ Срв. сев. гег. *косijt* 'кости' в речта на шкодренските поети от 19. в. (Десницкая 1968: 120–121).

и съседната сръбска среда подхранват хипотезата за влизане на *кост* в албанския от сръбския език⁷.

На този фон се откроява спецификата на гръцкия, който усвоява лексемата в значение ‘глезен на човека и животното; костелива изпъкналост, деформация в основата на големия пръст на стъпалото’ и ‘мазол’ (остар.) (ΛΚΝ 746; ΛΚ), т.е. *κότσι (το)*⁸ се е утвърдила в гръцката езикова система с тясно специализирана семантика – ‘видове изпъкналости по крайниците’.

2.2. Доказан лексикален балканизъм е и *коцка*⁹ ‘стара (детска / хазартна) игра, в която (глезенна или колянна) кост се употребява като зар; този зар’ (ERHSJ 2: 163–164; Scriban 1939). Игрите с кости (в автентичната им форма или преработени във вид на зар) са често явление в миналото¹⁰. Усвояването на заемката в това значение става едновременно с нейния денотат и е процес,

⁷ Не може да се изключи обаче и вероятността заемането да е протекло на различни места и по различно време. Например алб. *kos* да е резултат от контакт между тоскийски говори със съседната славянобългарска зона, а при последвала миграция да е разпространено и на север. Теренните проучвания сочат, че някои заемки със сръбски произход в северноегийския ареал имат съответствия в говорите на юг, за които източник на заемане обичайно е македоно-българската реч (Десницкая 1968: 129 – 130).

⁸ Някои източници извеждат *κότσι (το)* от μσν. *κότσι(ν)* < *κόττιον* ‘глезен’ < ελνστ. *κοττ(ος)* ‘куб’, но се допуска и славянски произход (< слав. *kost* ‘кокал’ със суфикс *-ιον* и последвала метатеза) (ΛΚΝ 746).

⁹ Фонетичният вариант *коцка* е резултат от ранно заемане и системна адаптация на стб. *костѣка* в унгарски (унг. *koska* ‘кубче; бучка; зарче’) и обратно заемане в български (БЕР 2: 665).

¹⁰ Вж. само бълг. *костенка* ‘вид игра’ (Оряховско), *костичка* умал. ‘вид игра’ (1871, Читалища) (БЕР 2: 661–662), в любопитна конкуренция с деривати на *кокал*: вж. *кокалче* умал. ‘зар за игра’ (1875, Й. Груев), *кокальче* умал. ‘костилка на плод’, прен. ‘игра с пет камъчета, която се играе предимно от момичета’ (Девинско; Пловдивско), *кокальчета* мн.ч. ‘детска игра с пет кокалчета от агнешки глезен или с пет камъчета, която се играе обикновено от момичета’ (Гоцеделчевско, Драмско) и др. (БЕР 2: 531); пол. *kość* ‘кост, кокал; ашик (за игра)’, *kości*

независещ от наличие или отсъствие на пряк контакт на етническите групи. Познатият в целия ареал семантичен преход ‘кост’ > ‘игра на кости; зар’ има различна съдба във всеки балкански език.

Производните и архаизирани лексеми *коцка* ‘зарче; жребие’, *коцкам се* ‘определям, решавам нещо чрез жребий’ са регистрирани в ограничения ареал на Банат (БЕР 2: 685). Те продължават чсл. *костѣка*, *костарѣ* ‘който играе на кости’, *костарѣство* ‘игра на кости’. Семантичният преход ‘кост’ – ‘игра на кости’ е засвидетелстван във всички южнославянски езици: ср. *кѡцка* ‘комар, хазарт; жребий’, *кѡцкѡр* ‘комарджия’, ‘мошеник’, *кѡцкати* се ‘залагам, играя на комар’, *koskanje* ‘хазарт, залагане, комар’, *кѡцкарница* ‘игрален дом’, изразите *Кѡцка е пала* ‘жребият е хвърлен’, *Ставити живот на кѡцку* ‘рискувам живота си’ (СБР 184); словен. *koska* ‘зарче; жребие’ (БЕР 2: 685). Интересно е да се отбележи, че диалектните и разговорните данни от компактен ареал (южнославянските, албански, гръцки, румънски, унгарски и полски езици) показват типологически сходни процеси на метафоризация по сходство с формата на костта, използвана в играта, при създаване на названия на различни обекти: вж. бълг. диал. ост. *коцка* ‘кубче, бучка’ (Банат); ср. *кѡцка* ‘куб, кубче’, ‘паве’, ‘квадрат, каре’, *кѡцка шећера* ‘бучка захар’, *кромпир на кѡцке* ‘картофи на парченца’, *кѡцкаст* ‘във форма на куб, четвъртит’, ‘кариран, на карета (за десѣн)’ (СБР 2004: 184); словен. *koska* ‘кубче, бучка’ (БЕР 2: 685); гр. *κότσι (το)* ‘куб; зар’ (ΛΚΝ 746); пол. *kostka* ‘бучка, куб, кубче’ в синтагмите *kostka cukru* ‘бучка захар’ *kostka masła* ‘пакетче масло’, *kostka bruки* ‘паве’ (PSPB 1: 237); унг. *koska* ‘кубче, бучка, зарче’ (Цонев 1984 2: 171); рум. *coțcă* ‘бучка захар’, ‘каре върху плат’, ‘подутост, изпъкналост’ (рядко) (MDA); диал. *cóscă*, *coiscă* ‘бучка захар’, ‘малко камъче, парче фаянс или гранитогрес’ ‘квадратно парче тесто’, ‘много малко помещение, където обикновено се затварят домашни птици’ (Maramureș) (DRAM). Румънските примери са ярка проява на

rzucone ‘жребият е хвърлен’, *kość niezgody* ‘ябълка на раздора’ (PSPB 1 238); рус. *костарѣ* ‘който играе на кости’ (БЕР 2: 663) и др.)’.

независимост от оригинала в изходния език, защото след фонетична и морфологична адаптация лексикалното копие е поело по собствен път на семантично развитие.

Гръцките извори добре са документирали разпространението на играта *αστράγαλος* (*ο*) или *κότσια* (*τα*) в Левкада (Λευκάδα) и някои села в Пелопонес (Καρυά). Според описанието в тях малки и големи играели играта с кости от печения агнешки бут по Великден. Основен атрибут в нея било зарче от кост¹¹ с форма на кубче, чиито четири страни (*γάιδαρος*, *λίμπα*, *βασιλιάς*, *σκορμπιτάρης*) имали различно значение и функция (ΛΛΓΙ; Σκλαβενίτη 2020: 43). Днес *κότσι* (*το*) ‘куб; зар’, ‘стара игра’ е отразена като архаична лексема в речниците на книжовния език (ΛΚΝ 746).

Запазвайки общата смислова схема, албанският също използва заемката в значение ‘детска игра на кокалче (ашик)’. Но в културната традиция на албанците образът на малката кост е мотивирал появата на ново преносно значение ‘нещо малко, без особена стойност, дадено като подкуп, за да се измами някого или за лична облага’ (FGSSh 837).

Общобалканският семантичен преход ‘кост – игра на кости’, основен и единствен за румънския (Асенова, Детрез 2021: 235 – 236), вероятно се е установил със сръбско или унгарско посредничество. Рум. *sořsă* ‘зар’ е творческа интерпретация на заемката с регионална и остаряла употреба (DULR; DRAM).

Свързваща нишка между българския и румънския прокарва развитието на производната лексема *коцкар* (< *костка* < *кост*) разг. ‘женкар; невъзпитан човек, уличник’, ‘дребен крадец; лъжец; мошеник’, рядко ост. ‘който играе с лъжливи зарове’ (Поповско; Свищовско; Видинско), срв. и *коцка*, *коцкар* ‘комарджия’, *коцкам се* ‘определям, решавам нещо чрез жребий’ (Банат), *коцкарка*, *коцкарлък* ‘женкарство’ (София), *коцкарство*, *коцкарувам* ‘развратнича’. Разпространението на тези лексеми очертава ясен ареал, включващ Северозападна, Централна Северна България и

¹¹ В различни източници сочена като глезенна кост (Σκλαβενίτη 2020: 45) или колянна кост (ΛΛΓΙ).

Банат¹². Над смисловото ядро ‘игра’ в първоначално значение на *коцкар* ‘който играе с кости’¹³ постепенно израства имплицитната сема ‘измама’, която дава тласък и посока на следния семантичен развой: ‘игра на кости (зарове)’ – ‘измама’ – ‘разврат’ – ‘невъзпитано поведение’. За лекотата, с която протича заемаването между българския и румънския език, вероятно допринасят редица екстралингвистични обстоятелства, но и суфикс *-ар*, добил широко общобалканско разпространение. Рум. *coțcar* носи архаизираното в българската зона значение ‘мошеник; джебчия; измамник; крадец’ (срв. и *a coțcări* ‘мамя’) и става синоним на домашните лексеми *șarlatan, pungaș, înșelător* (DEX). В допълнение към очертания процес на сложно „споделяне“, интерпретиране и адаптиране на славянския езиков материал се явяват и някои гръцки и румънски фразеологични изрази с еднаква образност: гр. *Παίζουμε το κότσι; Τα κότσια θα παίζουμε τώρα;* ‘На зарове ли ще играем сега?’, ‘Ще се шегуваме ли сега?’, *Δεν το λένε τα κότσια μου* ‘не го казват заровете ми’ (ΛΛΓΙ), *Μή θαρρείς πως παίζουμε τα κότσια;* (Νατσουλή 2007: 377); рум. *A strica coțca cuiva* ‘развалям плановете на някого’, *A juca cuiva o coțcă* ‘мамя, заблуждавам някого’; срв. и *Nu cumva vrea să ne joace vreo coțcă* ‘той не иска да ни прави номер’ (DULR 1929).

2.3. Вероятно заради осмислянето на костите като „сърцевина“ на човешкото тяло съзнанието лесно достига до асоциацията ‘(зdrави) кости’ – ‘физическа и морална издръжливост’¹⁴. Българският, албанският и гръцкият вербализират тази метафора различно. За нейното езиково „въплъщение“ българското съзнание е използвало редица отсоматични прилагателни като *костев* (Костандово, Ракитово, Велинградско), *костян* ‘жилав, твърд’

¹² От значение е фактът, че в Банат са заселени българи от същия ареал на Северозападна и Централна Северна България.

¹³ вж. чсл. *костаръ* ‘който играе на кости’, *костаръство* ‘игра на кости’, ‘разврат’ (БЕР 2: 685).

¹⁴ Възможна статистическа универсалия, срв. рус. олон. *в кость*, словаш. *Kde niet kosti, nieto sily*, чеш. *Pokud mám zdravé kosti* (Березович 2013: 302).

(1865, Г.С. Раковски), *слабокостен* ‘слабоват’ (Г. и Д. Василица, Ихтиманско) и глаголите *вкостенявам* (*се*), *закостенявам се*, *закостеня* ‘втъвждавам се, закоравявам, вкаменявам се’ (БЕР 2: 661 – 662)¹⁵. Дialeктните думи *костясвам*, *укоствам се* ‘(за вампир) добивам човешки образ’ (Самоковско) сочат, че идеята за костите като основен градивен елемент в живото тяло е намерила място и в народните представи за вампира. Според старите вярвания, ако вампирът се сдобие с кости, „става човек, същ, какъвто е бил и преди смъртта си“ (Маринов 1994: 311).

В албанската речева практика лексикалното копие *kockë* е утвърдено в преносните употреби ‘основната, най-силната и най-здрава част на нещо’, ‘съществена част, същност, основна черта на човек със силен и устойчив характер’, ‘сила на характера’ и ‘човек с такъв характер или силно тяло’. Идеята е намерила езиков израз и в производните *kockëfortë* ‘здрав кокал’, ‘със силен характер; който има силата да работи дори в напреднала възраст’, *kockëbutë* ‘мек кокал’, ‘който няма силен характер; който вече няма власт’ (FGSSh 837). В същото семантично поле са и фразеологични изрази на основата на метафора ‘сърцевина’, в които соматизмът придобива допълнителен смисъл и нов фокус: *kockë e fortë* букв. ‘як кокал’, ‘който не се предава лесно, със силен характер, има силата да работи дори в напреднала възраст’; *ai s'ka kockë për atë punë* букв. ‘няма кокал за тази работа’, ‘няма сила за тази работа; безволен, слабохарактерен’ (FGSSh 837 – 838). Паралелни петрифицирани изрази има и в съвременния гръцки: *γερó κότσια*¹⁶ ‘здрав, силен’ (ΛΛΓΙ 44), *Δε βαστούν τα κότσια μου*. ‘не ме държат кокалите’, ‘нямам сили’, *Αν έχεις κότσια*

¹⁵ В значението ‘жилав, твърд’ лексемите се конкурират с деривати от *кокал*: *коқълци* (мн.ч.) ‘най-твърдите и едри остатъци от класове и стъбла на овършани снопи в хармана’ (Кукуш), *вкокалявам*, *вкокалева се* ‘втъвждавам се’ (Средни Родопи), *скокалявам* ‘правя нещо да се втъвди’ (Велес, Дебърско), *укоқлявам* ‘втъвждавам’ (Бракница, Поповско) (БЕР 2: 531).

¹⁶ Но срв. *γερó κόκαλο* ‘здрав кокал’, ‘човек с много добро здраве’ (ΛΝΚ 728).

‘ако имаш кокали’, ‘ако имаш твърдост, издръжливост’, *Θέλει (γερά) κότσια αυτή η δουλειά* ‘иска (яки) кокали тази работа’ (AKN 746). Собствен подход при предаване на идеята за висока степен на физическа и морална издръжливост е използването на редупликация в съвременната гръцка реч - вж. *κότσι κότσι* ‘твърдост, издръжливост’ (AKN 746).

Интерес будят също изградените по еднотипен модел изрази, в които соматизмът *кост* метонимично замества цялостната представа за човека:

– бълг. (*Станал е*) *кожа и кости* ‘много е отслабнал’; алб. (*U bë*) *kockë e lëkurë* ‘(станал) кости и кожа’ (FGSSh 837). Вероятно заради стесненото значение на заемката в румънския и гръцкия се използва домашният синоним: рум. *A fi numai piele și oase*; гр. *Είμαι (γίνομαι) πετσί και κόκαλο* букв. ‘съм (ставам) кожа и кости’, *Πετσί και κόκαλο* букв. ‘кожа и кости’, *Ενα μάτσο κόκαλα* букв. ‘една връзка кокали’, ‘много слаб’ (AKN 728)¹⁷, срв. *Εдна торба <с> кокали* ‘много е слаб’.

– бълг. *до кости (мокър)*, *чак до костите (мокър)*; алб. *deri në kockë* ‘чак до костите’. Гръцкият познава синтактичния модел, но го изпълва изцяло с домашен материал, срв. *βράχγκα ως το κόκκαλο, μέχρι τα κόκκαλα (βρεγμένος)* ‘до кости (мокър)’.

– бълг. *До мозъка на костите* някакъв (педант, работохолик, професионалист и др.), гр. *Μέχρι μελοῦ ὀστέων* ‘до мозъка на костите (някакъв, отдаден на нещо)’ (*Και αυτή ήταν πατριωτική και εθνικιστική μεχρι μυελου οστέων*), рум. *Pînă în măduva oaselor* ‘до мозъка на костите’ (*Eu mă simt compozitor pînă în măduva oaselor*). Гръцкият и румънският не използват заемката, но сходството в означаващото и означаемото на фразеологичните знаци откроява общобалканския характер на явлението.

– бълг. *Език кости няма, а кости троши* (ЕПРБЕ 254), диал. *Azikos kókala néma, am kókala skórsova* в говора на българоезичните мюсюлмани в Северна Гърция (Κόκκας 2018), алб. *Gjuha kocka s'ka dhe kocka thyen*, гр. *Η γλώσσα κόκαλα δεν έχει*,

¹⁷ Моделът е регистриран като славянско явление (Березович 2013: 301).

αλλά κόκαλα σπάζει; бълг. Месо без кости не бива (ЕПРБЕ 254), алб. *Mish pa kocka s'ka* ‘месо без кости няма’ (FGSSH 837) и др.

Установената структурно-семантична паралелност, проявяваща се като сходство в семантиката и в мотивационните модели, е много показателна за когнитивните процеси в езиковото съзнание на балканските общности.

2.4. Без да имат стойността на лексикален балканизъм, знак за конвергенция в отделни балкански зони са и други паралелни явления. Такова е типологичното сходство при вербализиране на понятието ‘мъртво тяло, труп’ чрез *кост* / *kockë* в българския и албанския. Лексемата *кости* (мн.ч. и като събир.) рано придобива значението ‘тленни останки, мощи’, срв. стб. *костъ* (само мн.ч.), диал. *коски* (мн.ч.) ‘мощи’ (Прилеп) (БЕР 2: 662). За образното изразяване на тази идея двата езика са развили изоморфни конструкции: бълг. *Остави костите си (пред олтара на Отечеството)*; алб. *La kockat (lëkurën)* букв. ‘остави костите (кожата) си’, ‘умря, загина’ (FGSSH 837 - 838). Условно в този ред добавяме и гръцката фразема *Αφήνω τα κόκαλά μου* ‘оставям си костите’, ‘умирам’.

В заключение, семантичното разгръщане на слав. *кост* в широк балкански ареал и отвъд, зоните на заемане, контекстите на функциониране, динамиката и изменчивостта във формално-семантичния облик проявяват отчетливо конвергенцията между балканските диалекти на лексикално ниво, и в същото време – съхраняване на етнолингвистичната самобитност на всяка система. От тази гледна точка заемането на *кост* и производните ѝ не е просто трансфер на езиков елемент, а сложен когнитивен процес на избор и комбинирание на елементи от различни езикови системи с цел да се постигнат по-обща типове реч. Очертаната картина на развитие и разпространение на *кост* в континуума от балкански диалекти насочва и към важните за теорията на езиковия съюз въпроси за условията на лексикално заемане в полето на елементарните понятия и за относителната проницаемост на определени лексикално-семантични групи.

В условия на продължителен билингвизъм и дълбока културна симбиоза *кост* се е вградила органично и леко във всеки балкански език. Важно е да се отбележи обаче, че процесът на заемане е със своя специфика във всяка зона от сложното в етнически, културен, конфесионален и езиков план балканско пространство. Прониквайки в системата на румънския и гръцкия, заемката изгражда нови синонимни връзки и стеснява сферата на функциониране на изконната лексика. Съгласно предложената от А. Десницкая типология в тези ареали наблюдаваме етно-исторически тип лексикално заемане (Десницкая 1988: 135, вж. и Асенова 2016: 35). Албанското копие на *кост* обаче е със статут на културно-историческа заемка, която обогатява словния състав на езика приемник и изгражда богато словообразователно гнездо в новата лексикална система.

Подчинявайки се в развитието си на строгата логика на референтните процеси, в широко и с размити граници езиково пространство *кост* „изплита“ мрежа от диалектни копия. Думата се разпространява, „лъкатушейки“ от един в друг език и обратно, като „огъва“ съдържателния си план според променената културна среда. Съдбата на *кост* е поредното словесно описание на „криволичещо-кръговия“ път, универсален в архетипния балкански модел на света (Цивьян 2009: 73; Асенова 2017: 80).

БИБЛИОГРАФИЯ

Алексова, Младенова 1981: Алексова, В., О. Младенова. Българо-румънски езикови отношения. – В: *Съпоставително езикознание*. VI, кн. 3–5, 161–180. // Aleksova, Mladenova 1981: Aleksova, V., O. Mladenova. Balgaro-rumanski ezikovi otnosheniya. – In: *Sapostavitelno ezikoznanie*. VI, kn. 3–5, 161–180.

Асенова 2016: Асенова, П. *Избрани статии по балканско езикознание*. София: АПП „Аля“. // Asenova 2016: Asenova, P. *Izbrani statii po balkansko ezikoznanie*. Sofia: APP „Alya“.

Асенова 2017: Асенова, П. Взгляд на общепалканскую лексику извне (идентичность означающих) и изнутри (разхождение

означаемых). – В: *Балканский тезаурус: взгляд на Балканы извне и изнутри*. Москва: Институт славяноведения РАН, 2017, 77–81. // Asenova 2017: Asenova, P. Vzgljad na obshhebalkanskuju leksiku izвне (identichnost' oznachajushhih) i iznutri (razhozhdenie oznachamyh). – В: *Balkanskiy tezaurus: vzgljad na Balkany izвне i iznutri*. Moskva: Institut slavyanovedeniya RAN, 2017, 77–81

Асенова, Детрез 2021: Асенова, П., Р. Детрез. *Речник на общо-балканската лексика в книжовните езици*. София: УИ „Св. Климент Охридски“. // Asenova, Detrez 2021: Asenova, P., R. Detrez. *Rechnik na obshtobalkanskata leksika v knizhovnite ezitsi*. Sofia: UI „Sv. Kliment Ohridski“.

БЕР: *Български етимологичен речник*. София, 1977– 1996. Т. 1 – 5. // BER: *Balgarski etimologichen rechnik*. Sofia, 1977–1996, Т. 1–5.

Березович 2013: Березович, Е. О. „синонимии“ переносных употреблений соматической лексики (на материале славянских языков). – В: *Ethnolinguistica Slavica. К 90-летию академика Никиты Ильича Толстого*. Москва: ИНДРИК, 297–315. // Berezovich 2013: Berezovich, E. O. „sinonimii“ perenosnyh upotreblenij somaticheskoy leksiki (na materiale slavyanskikh jazykov). – В: *Ethnolinguistica Slavica. К 90-letiju akademika Nikity Il'icha Tolstogo*. Moskva: INDRIK, 297–315.

Десницкая 1968: Десницкая, А. Славяно-албанские языковые отношения и албанская диалектология. – В: *Славянское языкознание: VI Международный съезд славистов*. Доклады советской делегации. М., 120 – 148. // Desnitskaya 1968: Desnitskaya, A. Slavyano-albanske yazkove otnosheniya i albanskaya dialektologiya. – В: *Slavyanskoe yazkoznanie: VI Mezhdunarodny saezd slavistov. Doklad soverskoy delegatsii*. М., 120–148.

Десницкая 1988: Десницкая, А. Типы лексических взаимосвязей и вопросы балканского языкового союза, – В: *Славянское языкознание. X Международный съезд славистов*. София, 1988. Доклады советской делегации. Москва: Наука. 131–151. // Desnitskaya 1988: Desnitskaya, A. Tipy leksicheskikh vzaimosvyazey i voprosy balkanskogo yazkovogo soyuza, – In: *Slavyanskoe yazkoznanie. H Mezhdunarodny saezd slavistov*. Sofiya, 1988. *Doklad soverskoy delegatsii*. Moskva: Nauka, 131–151.

ЕПРБЕ: Младенов, Ст. *Етимологичен и правописен речник на българския език*. София; Издателство „Христо Г. Данов“, 1941. // EPRBKE: Mladenov, St. *Etimologichen i pravopisen rechnik na balgarskiya ezik*. Sofia; Izdatelstvo „Hristo G. Danov“, 1941.

Маринов 1994: Маринов, Д. Народна вяра и религиозни народни обичаи. София: Издателство на БАН, 1994. // Marinov 1994: Marinov, D. Narodna vyara i religiozni narodni obichai. Sofia: Izdatelstvo na BAN, 1994.

РС: Шевалие, Ж., А. Геербрант. *Речник на символите*. Т. 1, 2. София: Петриков, 1995. // RS: Shevalie, Zh., A. Geerbrant. *Rechnik na simvolite*. Т. 1, 2. Sofia: Petrikov, 1995.

Соболев и др. 2018: Соболев, А., М. Кисилиер, В. Козак, Д. Конер, А. Макарова, М. Морозова, А. Русаков. Южнославянские диалекты в симбиотических сообществах Балкан. – В: *XVI Международный съезд славистов* (Белград, 19–27 августа 2018 г.). Санкт-Петербург 2018, 1 – 55. // Sobolev i dr. 2018: Sobolev, A., M. Kisilier, V. Kozak, D. Koner, A. Makarova, M. Morozova, A. Rusakov. Juzhnoslavjanskije dialekty v simbioticheskikh soobshhestvah Balkan. – V: XVI Mezhdunarodnyj s#езд slavistov (Belgrad, 19–27 avgusta 2018 g.). Sankt-Peterburg 2018, 1–55.

Селищев 1931: Селищев, А. *Славянское население в Албании (с иллюстрациями в тексте и с картой Албании)*. София. Издание Македонского научного института. // Selishhev 1931: Selishhev, A. Slavjanskoe naselenie v Albanii (s iljustracijami v tekste i s kartoju Albanii). Sofija. Izdanie Makedonskogo nauchnogo instituta.

СБР: Сръбско-български речник. София: Издателска къща ПАЛ, 2004 // SBR: Srabsko-balgarski rechnik. Sofia: Izdatelska kashta PAL, 2004.

Трубецкой 1923/1990: Трубецкой, Н. Вавилонская башня и смешение языков – В: *Известия РАН, Серия литературы и языка*. 1990, т. 49, № 2, 152–160. // Trubeckoj 1923/1990: Trubeckoj, N. Vavilonskaja bashnja i smeshenie jazykov – V: Izvestija RAN, Serija literatury i jazyka. 1990, t. 49, № 2, 152–160.

Цивьян 2009: Цивьян, Т.В. Модель мира и ее лингвистические основы. Москва: URSS, 2009. // Civ’jan 2009: Civ’jan, T.V. Model’ mira i ee lingvisticheskie osnovty. Moskva: URSS, 2009.

Цонев 1921: Цонев, Б. *История на българския език*. Т. 2. София: Наука и изкуство, 1984. // Tsonev 1921: Tsonev, B. Istoriya na balgarskiya ezik. Т. 2. Sofia: Nauka i izkustvo, 1984.

DAR: Bulgăr, Gh. Gh. Constantinescu-Dobridor. *Dicționar de arhaisme și regionalisme*. București: Editura Saeculum Vizual, 2002.

DDA: Papahagi, T. *Dicționarul dialectului aromân (macedo-roumain)*. Editura Academiei Republicii Populare Romîne, 1963.

DER: Ciorănescu, A. *Dicționarul etimologic român*. Universidad de la Laguna, Tenerife, 1958 – 1966.

DEX: Dexonline 2004 – 2023 < <https://dexonline.ro> > [24.08.2023].

DLR: Scriban, A. *Dictionaru limbii românești*. Institutu de arte Grafi ce “Presa Bună”, 1939.

DULR: Șăineanu, L. *Dicționar universal al limbei române*. Ediția a VI-a, Ed. Editura, 1929. – < <https://dexonline.ro/sursa/dulr6> > [10.02.2024]

DRAM: Dorin Ștef. *Dicționar de regionalisme și arhaisme din Ma-ramureș*. Ediția a doua. Baia Mare: Editura Ethnologica, 2015. <https://ro.wikisource.org/wiki/Autor:Dorin_%C8%98tef> [10.02.2024].

ERHSJ: Skok, P. *Etimologijski rjecnik hrvatskoga ili srpskoga je-zika*, A – J. Jugoslavenska akademija znanosti I umjetnosti. Zagreb, 1971.

Field 2002: Field, F. W. Linguistic borrowing in bilingual contexts. – In: *Studies in Language Companion Series (SLCS)*. V 62. Amsterdam - Phil-adelphia: John Benjamins Publishing Company, 2002.

FGSSh: *Fjalor I gjuhës së sotme shqipe*. Prishtinë: Rilindja, 1981.

GDO: *Glosar dialectar. Oltenia*. Editura Academiei Republicii Soci-aliste România. București, 1967.

Lakoff 1987: Lakoff, G. *Women, Fire, and Dangerous Things. What Categories Reveal about the Mind*. Chicago and London: The University of Chicago Press, 1987.

Matras, Adamou 2020: Matras, Y., E. Adamou. Borrowing. - In: *The Routledge Handbook of Language Contact*. Routledge. 2020 < <https://shs.hal.science/halshs-02918001/document> > [03.02.2024].

Mihăilă 1965: Mihăilă G. *Eléments slaves des parlers daco-rou-mains*. – In: *Revue Roumaine de Linguistique*. T X. 1 – 3, 1965.

MDA: *Micul dicționar academic*, ediția a II-a. Academia Română, Institutul de Lingvistică. Editura Univers Enciclopedic, 2010.

PSPB: Radewa, S. *Podręczny słownik polsko-bułgarski*. T. I. Warsza-wa: Wiedza Powszechna. 1988.

Rosetti 1986: Rosetti, Al. *Istoria limbii romane. De la origini până la începutul secolului al XVII-lea*. București: Ed. Științifică și Enciclope-dică, 1986.

Thomason 2000: Thomason S. G. Linguistic areas and language history. – In: *Studies in Slavic and General Linguistics*. Vol. 28, Languages in Contact, 2000, 311–327.

Κόκκας 2018: Κόκκας, Ν. Συγκριτική προσέγγιση της ελληνικής και πομακικής παροιμιολογίας < <https://www.researchgate.net/publication/328407273> > [25.01.2024].

ΛΚ: *Λεξικό Κριαρά* < https://www.greeklanguage.gr/greekLang/medieval_greek/kriaras/index.html > [26.01.2024].

ΛΚΝ: *Λεξικό της κοινής νεοελληνικής*. Θεσσαλονίκη, 2002. < https://www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/ > [25.01.2024].

ΛΛΓΙ: *Λεξικό του Λευκαδίτικου Γλωσσικού Ιδιώματος* < <https://lexikolefkadas.gr/> > [25.01.2024].

Σκλαβενίτη 2020: Σκλαβενίτη, Χ. *Παλαιά παιχνίδια της Λευκάδας για μικρούς και για μεγάλους στο lexikolefkadas.gr και τις πηγές του*. 2020.

Νατσούλη 2007: Νατσούλη, Τ. *Λέξεις και φράσεις παροιμιώδεις (προέλευση – Ετυμολογία – Ερμηνεία)*. Αστερίας, 2007.